

““ SU ŽALGIRIU – UŽ LIETUVĄ!

Specialus dienraščio „Respublika“ priedas

Jaunius Pocius nuotr.

Bibliotekininkė Albina SALADŪNAITĖ:

palikęs Tėvynę emigranto vardo neatsikratysi

ŽALGIRIS

Nr. 162

Ji būtų buvusi puiki lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, nes lietuvių literatūra jai buvo viskas. Tikriausiai, mokytojos pėdomis būtų nuėjęs ne vienas jos mokinys. Bet dabar jau 30 metų Albina Saladūnaitė dirba bibliotekininke. Ji - Panevėžio G.Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje vykstančių renginių siela. Pernai gruodį jos pavardė nuskambėjo sostinėje teikiant Kalbos premiją. Bibliotekininkė neslepia už apdovanojimą esanti dėkinga rašytojai Bitei, kurios pavyzdžiu Albina siekia gyventi ir mylėti Lietuvą.

- Pirmiausia gyvenimiškas klausimas. Kai kone kiekvienas namie turi kompiuterį ir jame gali rasti beveik visus atsakymus, ar šiandien nėra pavojaus bibliotekininkui pasijusti nereikalingam?

- Kas, kad mes bibliotekoje pristatome savitarnos aparatus. Statomė dėl žmogaus patogumo. Tada jis gali būti visiškai nepriklausomas nuo bibliotekininkų. Atėjo, nei labas, nei viso gero, nei ačiū. Pats pasiėmiau knygą, pats grąžinau. Bet kiti sako: „Man nereikia jūsų savitarnų. Aš noriu, kad jūs mane aptarnautumėte“. Jie pasiilgę paprasto žmogiško žodžio.

Pastaruoju metu labai įdomių dalykų atsitinka. Kiek mes turime

tos virtualios tikrovės, kiek kompiuterijos, atsakymus galima gauti iš visų gyvenimo sričių. Bet į biblioteką kuo toliau, tuo daugiau ateina moksleivių, studentų. Jie turi temą ir reikia žvejoti literatūrą, straipsnius. Jaunas žmogus nežino, nuo ko pradėti. Gauna temą apie vertybes ir klausia, kas tai yra. Ir bibliotekininkas turi elgtis tarsi mokytojas.

- Ar jūsų darbe būna švenčių?

- Būna. Nekeičia mūsų XXI amžius. Mes augome tokie patys koks dabartinis jaunimas. Jis daro taip, kaip mes darėme. Kaip galima greičiau, kaip galima paprasčiau. Paima adaptuotą tekstelį, perskaito. Bet

ne visiems to pakanka. Yra daugybė išleistų chrestomatijų, jos aprobuotos Švietimo ir mokslo ministerijos. Bet ateina jaunuolis ir paprašo ne chrestomatijos, o visą Fiodoro Dostojevskio „Nusikaltimą ir bausmę“. Ta diena tau yra šventė. Dabar yra knygų, kurios kalba apie tyliuosius dalykus, apie sielos grožį. O kai jaunas žmogus, neturėjęs supratimo, kas yra siela, ateina ir sako: perskaičiau, gal būtų galima ko nors daugiau, tada būna didžiausias šventės.

- Kalbate lyg pedagogė. Bet juk jūs ir dirbote mokytoja. Kas atsitiko, kad palikote mokyklą?

- Augau Pušalote (Pasvalio r. - red.past.). Mokytojas kaimo vaikui dažnai buvo idealas, nežemiška būtybė. Apie jį negalėjai pasakyti blogo žodžio. Jeigu tu taip padarysi, tau mamytė pasakys - atsipeikėk. Šeimoje buvo laikomasi taisyklės nekaltinti prie vaikų apie mokytojus. Bet kai stojau mokyti toliau, iš tikrųjų nesuvokiau, kas yra toji mokytojų. Baigiau lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus pedagoginiame institute (dabar Lietuvos edukologijos universitetas - red.past.). Porą metų dirbau Šiauliuose. Čia

prasidėjo tokie keisti dalykai. Būdamas literatūros mokytojas kartu buvau ir ideologinis darbuotojas, tad turėjai kalbėti apie literatūrą iš idėjinės pusės. Toks buvo reikalavimas. Vaikams meluoti nenorėjau, po poros metų atsiveikinau su mokykla.

- Toks apsisprendimas anais laikais buvo gana retas. Iš kur tokia drąsa?

- Dar mokykloje man buvo kilę klausimų, kodėl Bažnyčia visuomet tik juoda? Kodėl skaitant „Altorių šešėly“ būtina reikia pasmerkti kunigus? Tu ieškai savo gyvenimo kelio ir Liudas Vasaris ieškojo. Pasirinko kunigystę, paskui gimė didelė meilė, aistra, atsirado poeto talentas. Jis pradėjo svyruoti. Normalu, jis ieško, tai kodėl reikia kaltinti?

Vilniuje, institute, kur buvome visi iš kaimų, mums akis atvėrė šviesaus atminimo profesorė Vanda Zaborskaitė, tuo metu ką tik išvyta iš universiteto už savo idėines pažiūras. Ji išdrįso kalbėti tiems kaimo vaikams apie Joną Biliūną kitaip, mokė iš esmės suprasti, ką jis kalba. Tai buvo orientacija likusiam gyvenimui. Profesorė iki galo negalėjo pasakyti visko. Ji nepasakė, kad Aleksandro Gudaičio-Gudzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė“ yra šlamštas, bet primindavo, kad mums duotos galvos ir širdys. O prieš valstybinį egzaminą išeidama po paskutinės konsultacijos profesorė išdrįso pasakyti - kalvio Ignoto ir dar kai ko tarp klausimų nebus. Ar galėjo būti tuomet didesnis pasipriešinimas tai tvarkai? Kai jau buvo miręs profesorius Jurgis Lebedys, prieš Vėlinės universiteto profesūra važiavo padėti gėlių ant jo kapo. Profesorė V.Zaborskaitė mus, dvi studenčiukes, įsodino kartu. Garsūs profesorai važiuoja, kalba, dainuoja ir, padėję gėlių, persižegnoja. Tai buvo kokie 1976 metai. Taip mus mokė dideli žmonės, nešę ir kėlę Lietuvą.

Tada pamatėme, kas yra pagarba žmogui. Mokykloje mes nesulaukdavome pagarbos, buvome avinai, žiopliai. Ir staiga atsistoja prieš tave profesorė ir bando tavo nerišlioje kalboje ieškoti, kaip gražiai pasakei ar norėjai pasakyti. Tai buvo didieji universitetai, didžiulė pagarba jaunam žmogui. Dabar man rankos nusvyra, kai matau, kiek nepagarbos aplink.

- Kasdienybėje pasigendate pagarbos?

- Veidmainystė, neatsakingumas, girtavimas. Ar veltui vyskupas Motiejus Valančius, be lietuviškų knygų spausdinimo Tilžėje, visas jėgas metė kovai su girtavimu? Ne, jis suprato, kad girtavimas žudo tautą. Aš gyvenu kaime. Sako, yra didelis nedarbas. Bet yra dar kitas žodis - tinginystė, baisus nenoras dirbti. Reikia pasamdyti žmogų, kuris tau padėtų, o tokių nėra. Nebėra žmogiško orumo.

- Gal dabar žmogus jaučiasi laisvas, kai jo niekas neverčia dirbti?

- Yra nesubrendusių žmonių visuomenė. Esu kaimo žmogus. Buvo kolūkis, dirbo žmonės. Ėjo prie-

varta, bet dirbo. Kolūkius reikėjo keisti, tik neardyti. Elementariai nesuvokta, kur tam kaimo žmogui reikės dėtis. Mūsų tėvai, seneliai taip pat turėjo po dvi rankas, po dvi kojas, dirbo ir karvę laikė. O dabar mes europines išmokas išmokėjome, kad žmogus neturėtų karvės. Dabar kaimuose didžioji dalis žmonių iš išmokų ir socialinių paramų gyvena. Ir nenusipjauna kiemo žolės, nors turi visas 24 paros valandas. Mąstai, kas už to slypi? Gal nedarbas, išmokos kai kam yra visai gerai - kad būtų pigios darbo jėgos.

- Nelikote mokykloje, bet Kalbos premija jus surado?

- Iki šiol nežinau, kas pristatė mane Kalbos premijai. Tiesiog artėjant Spaudos atgavimo dienai buvau pakviesta į Signatarų namus, į signatarų pusryčius. Žinoma, gražu, kai įvertina tą tyliąją pusę, kuri nei šaukia, nei rėkia, kuri nieko nenori. Išskyrus tai, kad nori susivokti - dėl ko esi čia. Kadangi ėjo Bitės metai, o ji man yra pasaulinis žmogus, išaugusi mūsų žemėje, mūsų krašte, turėjusi vienintelį gyvenimą ir jį atidavusi žmonėms, tad premija, sakyčiau, Bitės dovana.

Aišku, premijos nieko nereikia. Kita vertus, džiugu, kad yra kitas žvilgsnis į žmones. Kaip atsakymas tiems vaikams, kurie neranda vertybių. Pardavėme, išsi-pardavėme, kažkur nuėjome, gal į Europą, priėmėme viską, kas yra negražiausio. Paneigėme savo prigimtį, kad tu esi čia ir esi Lietuvos žmogus. Kad ir kokiose amerikose būtum, kokiose pasaulio afrikose gyventum, tu esi lietuvis. Na ir kas, kad tu bandysi išsiginti norėdamas gerai gyventi. Tu vis tiek mąstysi kaip lietuvis. Tu išmoksi kitą kalbą, bet vis tiek tai nebus tavo namai. Tu visada būsi emigrantas.

- Kalbos premijos laureatės negali nepaklausti, kokie pavojai gresia mūsų kalbai, mūsų tautai?

- Visada lieka viltis. Aš įžvelgiu pavojų, jeigu nesusivoksime. Bet aš sakau, kad kiekvienoje kartoje randasi saujelė žmonių, kurie saugos gimtąjį žodį. Ir žmogaus prigimtines teises saugos. Mažos tautelės nyksta, baugu. Kaip ir prūsai turėjo išnykti, nors turėjo savo kultūrą. Jie buvo vieninteliai. Ir Lietuva yra vienintelė. Mes mėgėjai kaltinti, kad santvarka štai ką iš mūsų padarė. Dabar jau 1991-1992 metais gimę vaikai užaugo. Ką iš jų kas darė? Bet, matyt, patogu taip sakyti. Negi mes savomis rankomis XXI a. padarysime, kad Lietuvos nebeliktų. Negi kartų pralietas kraujas mūsų nieko neišmokė. Manau, jeigu mokytojai neveža, tai tėvai turėtų vaikus nuvežti į Tuskulėnų parką, kur ilsisi 1947-ųjų aukos. Tai tik viena nuotrupelė iš mūsų istorijos. Kiek žuvusių už idėją, už Lietuvą. Į sibirius ėjo ir 1831-ųjų, ir 1863-ųjų sukilėliai, išlaikydami lietuvišką žodį. Negi tie žmonės nesusivokė, ką daro? Kai šitai supranti, suvoki, kas yra Tėvynė ir kokia atsakomybė mums duota.

Kalbėjosi Jaunius POCIUS

Dailės talentas Marcė Katiliūtė

Trumpas, bet prasmingas buvo grafikos kelias, švystelėjęs meteoru Lietuvos dailės paskliautėje. 1937 m. Paryžiuje, tarptautinėje parodoje „Meno ir technikos vieta šiuolaikiniame gyvenime“, dailininkės Marcės Katiliūtės lino raižiniai apdovanoti aukso medaliu. Deja, pripažinimas atėjo jau po mirties...

Ji pasitraukė iš gyvenimo 1937 m. balandžio 5 d. Kaune, nesulaukusi dvidešimt penktojo gimtadienio (balandžio 24 d.). Šiomet, minint dailininkės M.Katiliūtės gimimo 100-ąsias ir mirties 75-ąsias metines, prikeliamas dailininkės atminimas. Jos vardu pavadinta Joniškio rajono Gataučių pagrindinė mokykla. Ji vėl mums reikalinga savo tauriu požiūriu į gyvenimą ir kūrybą. M.Katiliūtės gyvenimo ir kūrybos drama jau daina iki šiol.

Augta be meilės

Dailininkės gyvenimo drama prasidėjo vaikystėje, kai motina atidavė jaunutę Marcelę auklėti uždaro būdo, griežtai savo motinai į Joniškį. Marcelė augo nejausdama nei motinos meilės, nei šeimos šilumos. Ji nuo mažens pratinosi prie vienuos.

Jau Žeimelio pradinės mokyklos pirmoje klasėje ji pasirodė nebloga piešėja. Tuomet pajuto, kad „kažkas prieš ją pašybo ilgiau sulaukydavo negu prieš kitų pamokų“. Meninį Marcelės polinkį skatino mokytojas Vytautas Budrys. Marcelė apie mokytoją V.Budrį rašė: „Jaučiu savyje didelį pasitenkinimą, kada jis, paėmęs mano sąsiuvinį, paėmė mano portretą. Aš žiūrėjau ir stebėjaisi, kaip tos linijos nubrėžtos, ir tikrinau ne sykį veidrodyje, ar taip ir pas mane yra. Po to dar didesnis man kilo noras, kad ir aš taip galėčiau pašyti“. Penktą klasę M.Katiliūtė baigė „Aušros“ gimnazijoje. Įdomu, kad iš piešimo ir braižybos Marcelė turėjo ketvertą.

Viena kaip pirštas

Pirma diena Meno mokykloje - 1929 m. sausio 26 d. Meno mokykloje M.Katiliūtė visuomet stropi, su didžiausiu užsidegimu atsiduodanti studijoms. Dailininkas Kajetonas Sklėrius jai didžiausias autoritetas, ryški meninė individualybė. Likimas lėmė, kad abu menininkai atgulė amžino atilsio Kaune, Petrašiūnų kapinėse, Panteone, beveik šalia vienas kito.

1932-1933 mokslo metais prasidėjo naujas menininkės gyvenimo dramos etapas. Kadangi tėvų ūkis buvo praskolintas, iš jų jokios paramos, išskyrus maistą, negaunanti studentė smarkiai skurdė. Ji platino valstybės loterijos bilietus, dirbo pagal užsakymus, kurių pasaulinės ekonominės krizės sąlygomis (Lietuvą ši krizė aštriai

Marcė KATILIŪTĖ
Grafikė

► Aš nesu skirta žmonėms ir jų pramogoms; kur jie linksminasi, man darosi liūdna. Jie negali manęs suprasti

paliėtė 1931-1934 m.) gauti darėsi vis sunkiau.

Laimė, mokyklos taryba paskyrė M.Katiliūtei 50 litų stipendiją, leidusią baigti studijas. Laiške tėvams Marcė rašė: „Mokytojai patys matė, kaip vargdavau su tais loterijos bilietais, net paveikslą buvau nupaišius ir įstačius į darbų peržiūrėjimą. Moteris - elgeta, atkišusi rankas, prašė išmaldos“.

Per vasaros atostogas M.Katiliūtė gyvendavo prisiglaudusi Meno mokyklos patalpose, taip galėdama nemokėti už kambario nuomą. Toje ateljė langais į keramikos dirbtuvės kaminą beveik nebuvo baldų: kėtėje lova, kitoje - iškilbės stalas, kėdė ir drobei ištempti įtaisai. Sienoje kabėjo daugybė piešinių, ant grindų - gipso ir molio lipdiniai. Šią patalpą jai užleido vienas mokytojas, išvykdamas atostogų.

M.Katiliūtė rašė: „Sąlygos mane padarė jautrią. Namuose nesantika... Todėl stengiuosi nuo to pabėgti, pasilikau Kaune. Čia lieku viena kaip pirštas per ištisas dienas... ir todėl kiekvienas gyvenime patirtas įspūdis man yra naujas ir jis visuomet mane paveikia“. Dažnai apimta apatijos dailininkė vengdavo rodytis žmonėse.

Menas jai buvo viskas

1934 m. jos užrašų eilutės skelbia: „Kiek aš kenčiu, girdėdama iš visų pusių nuomonę, kad aš pirmoji

mokinė. O aš jaučiu, jog turiu žymiai geriau dirbti, kad tą vardą pati pajusčiau, ir todėl negaliu, kankinuos prieš kiekvieno darbo, norėdama padaryti kažką stebuklinga turinio ir formos atžvilgiu, kai tuo tarpu kiti paima kokį paprastą dalykėlių ir knibinėja. Aš iš savęs reikalauju, kad pralenkčiau šiuos, bet ne taip, kad tik iš kitų išsiskirčiau, bet kad pati tai pajusčiau...“ Kitoje vietoje tais pačiais metais M.Katiliūtė rašė: „Aš nesu skirta žmonėms ir jų pramogoms; kur jie linksminasi, man darosi liūdna. Jie negali manęs suprasti. Jie siekia turtų, ir pinigai juos sotina, bet tai nedaro jų turtingais“.

1934 m. ji prisipažįsta: „Aš jaučiu tik vieną troškimą - dirbti ir gyventi tik tam. Jokie gyvenimo malonumai ir smagumai manęs nevilioja. Jeigu man likimas neleistų pasiekti to taip kilnaus švento meno, aš būčiau apvilta savo giliausio troškimo, kuris pasiėmė mane sau auka. Tesielgia su manimi, kaip nori. Ne užsispyrimu veržiuosi, kad turėčiau pragyvenimui šaltinį. Jei taip galvočiau, turėčiau atsisakyti visų svajonių. Visai apie tai negalvojant, mane kažkas magnetiškai traukia prie to meno, kad jis man atrodė viskas, ir kito Dievo aš negarbinu“.

M.Katiliūtės užrašuose randa me jos pastebėjimą apie draugystę, meilę: „Visos mergaitės pasakojasi įspūdžius apie savo kavalierius,

► Marcė Katiliūtė. Autoportretas. 1935 m. (Šiaulių „Aušros“ muziejus)

džiaugiasi. Jų veiduose pasitenkinimas, kad yra mylimos, bet man iš šalies žiūrint atrodo tuščia ir verčia mane susimąstyti, kad jei taip būtų, aš jausčiaus nelaiminga. Tada negalėčiau aš nieko ilgėtis, siekti. Pasiitenkinimą aš randu mene“.

XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Lietuvos visuomenės kritikai apgailestavo, kad moterys neapmąsto savo vergiškos padėties visuomenėje. Šiuo laikotarpiu į moterį vis dar žiūrima tik kaip į motiną, o ne kaip į sąmoningą pilietę, privalančią kovoti už savo padėtį visuomenėje. M.Katiliūtė kviečia moteris kelti savo erudiciją, kad jos būtų aktyvios ir naudingos visuomenėje. Ji rašė: „Noriu, kad Lietuvos moterys galėtų jaustis garbės vertos. Man skaudu žiūrėti į tokias moteris, kurioms tas nerūpi ir veltui jos praleidžia savo amžių“. Anot Marcės, pats moteriškumo išlaikymas yra antros eilės dalykas. Jis yra forma. O jai rūpėjo esmė: „Ir aš noriu dirbti ne kelių moterų, bet dvasiniam visos lietuvių tautos labui“.

Laisvos menininkės drama

1935-1937 m. - paskutinis M.Katiliūtės gyvenimo ir kūrybos laikotarpis. Ji baigė Kauno meno mokyklą labai geriais pažymiais. Vieninte-

lės iš šešiolikos absolventų Marcės darbai iš tapybos ir grafikos buvo įvertinti labai gerai. Penkis mokinius, tarp jų M.Katiliūtę, Meno mokyklos taryba rekomendavo Švietimo ministerijai toliau lavintis užsienyje, tačiau studijuoti užsienyje Marcei neteko. Kodėl? Matyt, todėl, kad ji moteris... Vyrus, daug negabesnius, išsiuntė.

Baigus meno mokyklą M.Katiliūtės laukė dideli išbandymai. Vien iš kūrybos gyvenančių dailininkų buvo vienetai. Dauguma jų kūrybai galėjo skirti tik laiką, likusį nuo darbo bendrojo lavinimo ar amatų mokykloje, mokytojų seminarijoje, spaustuveje, žurnalo redakcijoje ar kokią nors kitoje valstybės įstaigoje. Dauguma menininkų puikiai suprato, kad laisvas menininkas Lietuvoje, kurioje vienintelis patikimas mecenatas buvo valstybė, pasmerktas vargams, negandoms, skurdui. Jam save paskirti galėjo tik labai dideli idealistai arba materialiai aprūpinti žmonės.

Gyvenimo realybė grovė dailininkės entuziazmą. Ji negalėjo sudurti galo su galu, nepajėgė išsiveržti iš depresiją artinančių nusiavylių: ji negali savęs realizuoti, ji negali pragyventi iš kūrybos.

Savo gyvenimu ir kūryba ji norėjo paneigti viešąją nuomonę dėl moterų menininkų, bet jos siekis išgyventi tik iš meno jos gyvenimą padarė tragišką. Sunkiai derėjo jos kaip moters ir menininkės vaidmuo.

Žmonės iki šiol romantizuoja jaunos, gražios ir talentingos menininkės gyvenimą. Tačiau mirtis nėra romantiška. Mūsų noras bent kiek išskverbti į jos paslaptis yra beprasmiškas. Pritačiau M.Katiliūtės bendramokslis P.Augustinavičiaus minčiai, išsakytai dar 1940 m.: „Gyvenimas ir žmonės per daug ją ignoravo“. Bet argi šiandien mes ne panašiai elgiamės vieni su kitais?

Juozas BRAZAUSKAS,
istorikas, pedagogas, monografijos „Dailininkė Marcė Katiliūtė“ autorius

► Marcės Katiliūtės „Pabusk, lietuvi/Žadina“. 1935 m. (Nacionalinis M.K.Čiurlionio dailės muziejus)